

DOI: 10.7596/taksad.v4i1.427

Niyâzî ve Zafer-Nâme-i Ali Paşa

Hamza Üzümcü¹

Öz

Zafer-nâme-i Ali Paşa'nın müellifi olan Niyâzî, bu eserinde H.982/M.1574 ile H.999/M.1591 ve H.1007/M.1598 yılları arasında Bağdat Beylerbeyliği yapmış olan Elvendzâde Ali Paşa'nın 1583 yılında İranlılara (Safevîlere) karşı kazandığı başarıları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Eser, bu konuyla 1578-1590 Osmanlı-İran (Safevî) savaşlarının önemli bir aşamasını oluşturan 1583 yılında Bağdat hududunda gerçekleşen olaylarını aydınlığa kavuşturmaktadır. Bu çalışmada önce eserin müellifi hakkında kısa bir bilgi verilmiş, daha sonra eserin içeriğinde yer alan konular ayrıntılı bir şekilde ele alınarak değerlendirilmiş ve içerik analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı tarihi, Osmanlı-İran savaşları, Niyazi, Zafername.

Niyâzî and Zafer-nâme-i Ali Pasha

Abstract

Niyâzî, the author of Zafer-nâme-i Ali Pasha, wrote in detail the successes of Elvendzâde Ali Pasha against Safavid dynasty in the late 16th century. The manuscript details the events that occurred across the border of Baghdad in 1583, which was a part of the Ottoman—Persian war between 1578 and 1590. This study briefly introduces the author of the manuscript and then examines the topics inside of the text in detail by using content analysis method.

Keywords: The Ottoman history, Ottoman and Persian wars, Niyazi, Zafername.

¹ Karabük Üniversitesi, hamzauzumcu@karabuk.edu.tr

Giriş

Zafer-nâme, Osmanlılarda üst düzey bir askeri yetkilinin düşman ordusuna karşı kazandığı zaferleri anlatan manzum ve mensur eserlerdir (Pakalın, Zeki, 1993, s.645). Zafer-nâme ile birlikte Gazavât-nâme, Fetih-nâme, vb. türü eserler, Osmanlı Tarihi araştırmaları açısından son derece önemlidir.

Uzun bir tarihi süreci kapsayan Osmanlı-Safevî ilişkileri, Osmanlı Tarihi'nin önemli kesitini oluşturmaktadır. Bilhassa III. Murat dönemi (1574-1595) Osmanlı- Safevî ilişkileri, siyasi, sosyal ve kültürel sebeplerden dolayı gergin bir şekilde devam etmiştir. Bu dönemde 1578-1590 yılları arasında iki devlet arasında kuzey ve güney olmak üzere iki cephede savaş vukû'u bulmuştur. Osmanlı kuvvetlerinin kuzey cephesinde Safevî kuvvetleriyle yaptığı muharebeleri Lala Mustafa Paşa, Koca Sinan Paşa, Ferhat Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa ve Çığalazâde Sinan Paşa gibi döneme damgasını vurmuş önemli devlet adamları başkumandan olarak yönetmiştir. Bu münasebetle kuzey cephesinde yani Gürcistan-Azerbaycan yönünde vuku'u bulan muharebeleri konu alan dönemin müelliflerince kaleme alınmış birçok tarih te'lifi bulunmaktadır. Ancak, kuzey cephesindeki muharebelere yardımcı olmak amacıyla yapılmış güney cephesindeki muharebeler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu bakımdan Safevîlerle yapılan savaşların Osmanlılar lehine gelişmesinde önemli bir faktör olan Bağdat hududunda meydana gelen muharebeleri, aydınlatmada inceleme konumuz olan Niyâzî'nin *Zafer-nâme-i Ali Paşa* adlı eseri önemli bir eksikliği gidermektedir.

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere ulaşabildiğimiz Osmanlı tarihçi-müelliflerinden biri olan Niyâzî, H. 992/ M. 1584-1585'te kaleme aldığı *Zafer-nâme-i Ali Paşa* adlı eserinde H. 982/M. 1574 ile H. 999/M. 1591 ve H. 1007/M. 1598 yılları arasında iki kez Bağdat Beylerbeyliği yapmış olan Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te Bağdat hududunda Safevîlere karşı kazandığı başarıları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Elvendzâde Ali Paşa'nın emrindeki Osmanlı kuvvetleriyle birlikte güneyde Bağdat hududunda Safevîlere karşı kazandığı bu zaferler, Safevî kuvvetlerini bir hayli yıpratmış ve kuzeydeki Osmanlı kuvvetlerinin Gürcistan-Azerbaycan yönündeki fetihlerini kolaylaştırmıştır. İşte İnceleme konumuz olan *Zafer-nâme-i Ali Paşa* da Osmanlı Tarihi'nin bu önemli olayını ayrıntılı bir şekilde anlatan tek eser olma özelliğine sahiptir.

Eserinden Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te Safevî ordusu ile yaptığı büyük savaşta kâtiplik görevi yaptığı anlaşılan Niyâzî, gayet süslü bir dil kullanarak

mensur ve manzum şeklinde kaleme aldığı bu eserinde savaşa katılmış kişilerin rivayetlerinin yanında bizzat kendi gözlemlerinden de yararlanmıştır. Bu durum, Osmanlı Tarihi'nin bu önemli olayının aydınlığa kavuşmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Müellif, tek nüshası Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih Nu.: 396'da bulunan bu eserini zengin kaynaklardan da yararlanarak tarih ilminin metotlarına göre oluşturmuştur. Müellifin eserinde yararlandığı ayet ve hadisler, kitaplar, mektuplar ve kendi gözlemlerine dayanarak oluşturduğu haritalardan oluşan bu zengin kaynaklar, eserin değerini bir kat daha artırmaktadır.

Bu makalemizde ilk önce Osmanlı tarihçi müelliflerinden Niyâzî hakkında ulaşabildiğimiz sınırlı bilgiler tenkite tabi tutulup, onun hayatı hakkında bazı öngörülerde bulunulacaktır. Bundan sonra eseri olan *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, bazı konu başlıkları altında tanıtıldıktan sonra onun tarihçiliği irdelenecektir.

Müellifin Hayatı

Eserin müellifi Niyazi hakkında eldeki bilgiler kifayetsiz ve sarih değildir. Zira tezkire türü eserlerde ve incelediğimiz *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'da müellif hakkında bilgiler hiç yok gibidir. Bununla beraber eserindeki kırık dökük bilgiler, değerlendirilerek öngörude bulunulacaktır.

Müellif, eserinin giriş kısmında kendisini şöyle tanıtmaktadır:

... *bu fakîr-i hâk-sâr a'nî Niyâzî-i zâr-zâr...* (Niyazi, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v. 3a). Buradan anlaşılacağı üzere müellifin ismi Niyâzî'dir.

İlerleyen bahislerde ise müellif, ağır bir şekilde hasta olduğunu Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın bizzat kapısını çalıp, Kızılbaşlarla yaptığı savaşı yazmakla görevlendirdiğini, kendisinin nazım ve belâgatte usta bir kişi olduğunu belirtir (Niyazi, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.10a-11b).

Müellif, Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Alî Paşa'yı şöyle tanıtır:

Ol sehî şecî'-i bî-mânend

Mîve-i bâğ hazret-i Elvend. (Niyazi, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.4b).

Müellifin bu beyitle tanıttığı Elvend-zâde Ali Paşa ümera kökenli olup; H.992/M.1574 ile H.999/M.1591 yılları arasında ve H.1007/M.1598'de olmak üzere iki kez Bağdat Beylerbeyliğinde bulunduktan sonra M.1598'de vefat etmiştir. İlk Beylerbeyliği sırasında Hz. Hüseyin (ra.)'nın türbesini tamir ettirmiş ve Hz. Abdülkadir Geylani'nin türbesini yaptırmıştır. (Süreyya, *Sicil*, III., s.504).

Müellifin Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te İranlılarla yaptığı büyük muharebe öncesinde yapılan savaş divanında kâtiplik görevi yapmış olması (Niyazi, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.57b-58a), onun savaşa bizzat katılarak eserinde gözlemlerini aktardığını göstermektedir.

Zafer-nâme-i Ali Paşa'da yazar hakkındaki bu sınırlı bilgiler, bizim tezkire ve bazı tarihi kayıtlardaki bilgilere yönelmemize sebep olmuştur. Bu eserlerde var olan bilgiler karşılaştırılarak *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın müellifinin tespiti hakkında şöyle bir tartışma oluşturuldu:

Osmanlı dönemi divan şairleri hakkında ayrıntılı bir inceleme yapmış olan Mehmet Nâili Tuman, *Tuhfe-i Nâili* adlı eserinde Niyâzî isminde 16 şairden bahsetmektedir. Bunlardan beşi XV. ve XVI. yy.'da yaşamış Niyâzî isimli şairlerdir (Tuman, 2001, II., s.1122-1124). Bu şairleri incelemek gerekirse konunun aydınlığa kavuşması açısından oldukça yararlı olacaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz müelliflerden birincisi Rumeli Kadıaskeri Şeyh Şecâ'üddîn Mehmed İlyas Niyâzî'dir. Doğum tarihi bilinemezken vefatı H. 914/M. 1508 olarak gösterilir. (Tuman, 2001, II., s.1124-1125). Buna karşılık M. Süreyya, *Sicil*'de bu yazarın vefatını H.924/M.1518 olarak göstermektedir. (Süreyya, *Sicil*, III., s.136).

İkincisi, Burusevî Niyâzî Mevlevî'dir. Bu kişi, Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*,331 de Sirozî (Serezli) olarak zikredilirken; Latifi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*,351 de bu kişinin Burusevî (Bursalı) olduğunu belirtir. (Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, C.II., 1981, s.1024) ; (Latifi, *Tezkiretü's-Şu'arâ Tabsıratu'n-Nuzamâ*, 2000, s.551.) dir ki bu kişinin vefatı H.924/M.1518 olarak gösterilir. (Tuman, 2001, II., s.1125).

Üçüncüsü, Abdullah Niyâzî Efendi'dir. Şibisterli olup, Şeyh İbrahim Şibisterî'nin oğludur. Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'un fethi için yazdığı 60 beyitlik kasidesiyle ünlüdür. H.936/M.1529'da vefat etmiştir. (Süreyya, *Sicil*, III., S.362).

Dördüncüsü, Üsküplü Niyâzî Çelebi'dir. Divanlarda okuduğu murabбалarıyla ünlüdür. Kanuni devri sadrazamlarından Ayas Paşa (Sadrazamlığı: 1536-1539) tarafından sipahi yapılmıştır (Beyani, 1999, 310-311) . Vefatı, 944/1537 olarak tespit edilmektedir.²

² Niyâzî isimli diğer şairler şunlardır: Seyyid Ahmed Niyâzî Efendi, Dîvân Şairi, öl.1192/1778; Afyonkarahisarlı Mehmed Niyâzî Efendi, Dîvân Şairi, öl.1288/1871; Serezli Ahmed Niyâzî Efendi, Dîvân Şairi, öl. 1318/1900; Hafız Acemoğlu Mehmed Şah Çelebi, Dîvân Şairi, öl. ? ; Karamanlı Niyâzî Çelebi, Dîvân Şairi, Niyâzî-i Kadim diye tanınır. öl. ? ; Niyâzî Çelebi, Çavuşbaşı Ahmed Atif Efendi'nin Kâtibi, 1216/1801'de hayatta idi; Şarki Karahisarlı Mehmed Niyâzî Efendi, 1268/1891'de hayatta idi; Edirneli Kör Niyâzî; XIX. yy. Fars Şairlerinden de Niyâzî isimli dört şair vardır. (bk. Mehmet Sarı, "Afyonkarahisarlı Dîvân Şairlerinden Mehmed Niyâzî ve Şiirleri"

Yukarıdaki verilenlerden de anlaşılacağı üzere bu doğum ve ölüm tarihlerine bakıldığı zaman bu şairlerden hiçbirinin inceleme konumuz olan *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın müellifi olmadığı çıkarılabilir. Son olarak bir de Mü'eyyedzâde Abdürrahim Niyâzî Efendi vardır ki doğumu H.970/M.1562 ve vefatı H.1002/M.1593 olarak tespit edilmiştir. (Tuman, *Tuhfe-i Nâili*, C.II. , s. 1126-1127; M. Süreyya, *Sicil*, C.III. , s.372) Muhtemelen bu Niyâzî, inceleme konumuz olan *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın müellifidir. Müellifin *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın son kısmında eserini H. 992/M. 1584-1585'te tamamladığını (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.81a.) belirtmesi, bu ihtimali daha da kuvvetlendirmektedir. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkire* sinde bu Niyâzî'den bahsederken şunları söylemektedir:

“Namı Abdürrahim'dir. Mü'eyyed ailesine mensuptur. Şeyhülislam Müftü Şeyhi Efendi'nin oğludur. Henüz genç yaşta iken ilim ve irfan sahibi olmuştur. O, iyi huylu şirin yüzlü ve tahsilli bir kişidir. Onun süslü ve vezinli yazılardan oluşan bazı eserleri vardır.” (Kınalızâde'nin Niyâzî hakkında bu bahsinden başka Beyânî, *Tezkire* sinde Niyâzî'nin Şeyhi Efendi'nin oğlu olması münasebetiyle kısa sürede yüksek mevkilere geldiğini belirterek onun Rumeli Kadıaskeri olduğuna dikkat çeker. bk. Kınalızâde, *Tezkire*, 332, C.II. , s.1024-1025; Beyânî, *Tezkire*, s.311-312.)

Buna ek olarak Ataî, *Şakâyık Zeyli* adlı eserinde Şeyhülislam Şeyhi Efendi'nin oğlu olan Abdürrahim'in gerekli ilmi eğitimini aldıktan sonra H.990/M.1582-1583'te Efdal-zâde Medresi'nde göreve başladığını değişik medreselerde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra kısa sürede yükselerek H.1001 Cemaziye'l-ahir/M. Mart-Nisan-1593'te Süleymaniye Medresesi'nde kırk akçe ile “Murabba'-nişin” olduğunu edebiyata meyilli biri olarak Niyâzî mahlasıyla şiirler yazdığını belirtir. (Nev'izâde Ataî, *Şakâyık Zeyli*, Konstantiniyye, 1289, s.325.)

Bütün bu bilgi ve değerlendirmeler ışığında Mü'eyyed-zâde Abdürrahim Niyâzî Efendi hakkında şunları söyleyebiliriz:

Şeyhülislam Mü'eyyed-zâde Abdülkadir Efendi'nin oğlu olan Abdürrahim Niyâzî Efendi, 1562 yılında doğmuştur. Mü'eyyed-zâde ailesi gibi zengin ve itibarlı bir aileye mensup olan Abdürrahim Niyâzî Efendi, henüz genç yaşta ilim ve irfan sahibi olduktan sonra H.990/M.1582-1583'te Efdal-zâde Medresesi'nde göreve başlamıştır. Bu sıralarda Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te Safevî kuvvetleriyle yaptığı muharebeye katılan Abdürrahim Niyâzî Efendi, H.992/M.1584-1585 yılında Ali Paşa'nın emriyle kaleme aldığı

Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar, 2005, s.171-187; Tuman,2001, II. , s.1126-1130.

Zafer-nâme-i Ali Paşa adlı eserini tamamlamıştır. Mü'eyyed-zâde Abdürrahim Niyâzî Efendi, bundan sonra değişik medreselerde çeşitli görevlerde bulunmuştur. İtibarlı bir aileden gelmesi münasebetiyle kısa sürede yükselerek H.1001/M.1593'te kırk akçe ile Süleymaniye Medresesi'nde Murabba'-nişin olarak göreve başlamıştır. Bu görevde iken H.1002/M.1593'te vefat etmiştir. Edebiyata meyilli biri olarak Niyâzî mahlasıyla şiirler yazan Mü'eyyed-zâde Abdürrahim Niyâzî Efendi'nin süslü ve vezinli yazılardan oluşan bazı eserleri de vardır.

ZAFER-NÂME-İ ALİ PAŞA

Eserin Adı ve Bu Adın Veriliş Sebebi:

Müellif esrinin muhtelif yerlerinde eserinin adını değişik şekillerde zikretmektedir. Eserin giriş kısmında müellifin:

Ol sehî şecî'-i bî-mânend

Mîve-i baĝ hazret-i Elvend (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.4b.)

diye tanıttığı Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Alî Paşa'dan bir anının yıllarca gelecek nesillere yadigar kalmasını istediği için eserine *Zafer-nâme-i Alî Paşa* ismini şu ifadeyle birlikte vermiştir:

Nâm- in nâme-i güher ferah-efzâ

Şüd Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.5a.)

Eserin hatime kısmında geçen:

İlleft-i Zafer-nâme fî medh-i 'Alî Pâşâ

Kad-sârla el-târih-i min feth-i 'Alî Pâşâ (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.81a.)

İfadelerinden eserin *Medh-i Alî Pâşâ* ve *Feth-i Alî Pâşâ* adlarıyla da anıldığı anlaşılmaktadır.

Müellif eserini Hz. Muhammed'e iman eden ve dört halifeye hürmet eden Elvend-zâde Alî Paşa komutasındaki Osmanlı askerlerinin Kızılbaşlar ile yaptığı savaşın hikâye ve acayip olaylarını bütün insanlara aktarmak için kaleme aldığını belirtir. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.4b.)

Müellif eserini bitiriş tarihini sonuna tarih düşerek şu ifadeyle belirtir:

Bir zarîf nüktedân itdi su'âl

Kim Zafer-nâme kitâb oldi temâm

Ne dirszen söyledi târihini

Söyledim ben ol kitâb oldi temâm (992) (Niyâzî, Zafer-nâme-i Ali Paşa, v.81a.)

Buna göre Niyâzî, eserini H.992/M.1584-1585'te tamamlamıştır.

Eserin Konusu:

Müellif, bu eserinde Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa (öl.1007/M.1598-1599)'nın H.991/M.1583'te bölgesindeki aşiret reislerine ve İranlılara karşı kazandığı başarıları konu edinmiştir.

Zafer-nâme-i Alî Paşa, Allah'a yakarış ve Hz. Muhammed ile Dört Halife'nin vasıflarına övgü ile başlar (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.1b-2b.). Bundan sonra *Zafer-nâme* ile ilgili bahse geçilir. Müellif, bu bahsinde kendisinden ve Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'dan kısaca bahseder (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.2b-5b.). Bundan sonra gelişen olaylar şu şekilde anlatılmıştır:

Öncelikle Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'ya Bağdat ve Şehrizor hudut bölgesi serdarlığı verilmiştir. Merkezden “Pelenkân, Şehrizor, Amid ve Haleb Beylerbeyileri ile bölgedeki Kızılbaşlara karşı konulması ve onların memleketlerinin zapt edilmesi”, emrini alan Elvend-zâde Ali Paşa, bölgedeki amirlerle durumu müşahede etmiştir (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.8b-13a.). Bundan sonra Ali Paşa, Kızılbaş memleketlerinin zaptı için Bağdat'ta hazırlıklarını tamamlamaya başlamıştır. Hazırlıklarını tamamlayan Ali Paşa, ordusuyla birlikte Elvendiye Kasabası'nda otağ kurmuştur. Bu sırada bölgesinde fesat çıkaran İmadiyye Hâkimi Kıbâd, Bağdat askerlerinin üzerine geldiğini haber alınca kaçarak geri çekilmişti (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.15a-17b.). Ali Paşa, bundan sonra Kızılbaş memleketlerinin zaptına yöneldiği sırada Irak-ı Arab Hâkimi Emir Seccâd'ın isyanı ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Birkaç yıldan beri kendi bölgesinde hile ve oyunları ile Bağdat Beylerbeyilerini aldatıp, sonra da göstermelik olarak Osmanlılara itaat ederek itimat kazanan ve Dizful Sancağı'na yerleşen Şiiliğe sıkı sıkıya bağlı olan Emir Seccâd, bir ara Kızılbaş tehdidinde kaldığında Bağdat askerinden yardım isteyip, bu sayede Gerha Suyu kenarına ulaşarak Kızılbaş geri çekilmeye mecbur etmişti. Buna rağmen Emir Seccâd, askeri zahiresiz bırakıp, Ali Paşa'ya gönderdiği hilelerle dolu bir mektupla (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.21a-21b.) askeri Bağdat'a geri döndürmüştü. Ancak; bu kez de kendisiyle Kızılbaş arasında sedd olan Şah II. İsmail olduğunu iddia eden Kalender'in katli ile karışmış bir halde bulunan Huzistan ülkesindeki Kızılbaşların tehdidi altında kaldığında Ali Paşa'yı yardıma çağırılmıştı. Elvend-zâde Ali Paşa, “Seccâd'ın bir defa imtihan edildikten sonra eğer isyan ederse öncelikle onun hakkından gelinip sonra Kızılbaş ile savaşması” emrini aldıktan sonra harekete

başlamıştır (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.19a-21b.). Merkezden aldığı emre uyan Serdar Ali Paşa, Bağdat kuvvetleriyle Gerha Vadisi'nden Dizful Suyu kenarına geldiğinde Divan Kâtibi aracılığıyla Emir Seccâd'a bir mektup yazarak onu orduya davet etmiştir (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.23b-24b.). Ali Paşa'nın orduya davet mektubunu alan Seccâd, Dizful'un ileri gelenlerini bir araya toplayarak Ali Paşa'dan gelen mektubu onlara okumuştur. Dizful'un ayânları, Seccâd'dan Serdar Ali Paşa'nın Şuşter fethine katılmasını istedilerse de Seccâd, öfkeye kapılarak Hoca Nizamüddin ve şehrin Kadısı Celaleddin'i hapsedmiştir. Bununla da yetinmeyen Seccâd, "Osmanlı serdarına yol verilirse uç beylerbeyilik yeri olan onun Huzistan'ı kolaylıkla fethedeceğini, o zaman kendi arzusunun gerçekleşmeyeceğini, elli yıldan beri yaptığı Basra-Bağdat arasında gidip gelen tüccar gemilerini soymaktan vazgeçemeyeceğini, Ali Paşa'nın davetten kastının Kızılbaşı kendisiyle korkutup kendi işini yoluna koymak olduğunu" etrafındakilere bildirdikten sonra Serdar Ali Paşa'ya tehdit dolu bir mektup göndermiştir (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.25a-28a.).

Ali Paşa'nın bu davetine uymamakla yetinmeyen Seccâd, bir kısım kuvvetlerini Osmanlı ordusunun dağılmış bölüklerini vurarak geri döndürmeye mecbur ettikten sonra yine bu kuvvetleriyle bazı baskınlarda bulunup, ganimetler toplamıştır. Bu durumdan haberdar olan Ali Paşa, daha önceki itaati nedeniyle Seccâd'a mülâyemet gösterip yazdığı bir mektupla (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.31b32b.) ondan gasp ettiği eşyanın iadesini istemiştir (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.30a-32b.).

Diğer taraftan Serdar Ali Paşa, gizlice Seccâd'a karşı yapacağı seferin hazırlıklarına başlamıştı. Lahsa, Basra, Amid, Halep ve Pelenkân Beylerbeyilerinin bazılarının Dizful'a mesafesi uzak olduğu için gecikmiştir. Bunun üzerine Ali Paşa, Pelenkân Beylerbeyi Ahmet Paşa'yı ordunun gerisinde bırakarak Seccâd'dan gelecek cevabı beklemiştir. Seccâd, Ali Paşa'nın bu isteğini kabul etmeyip, 500 kadar süvari ve piyadesiyle Dizful Suyu'nu tutup Osmanlı ordusunun Dizful Suyu'nun öteki tarafına geçmesini önlemeye başladı. Osmanlı ordusu, daha aşağı bir geçitten geçip şehir etrafına yerleşti ve yakalanan bir "dil" den Seccâd'ın kuvvetlerinin Şuşter yollarını kapatmakla görevlendirdiği öğrenilmiştir. Bir süre sonra geleceği umulan Şeyh'in kuvvetleri taarruz edince Dizful'un etrafında gerçekleşen muharebede Kızılbaşlar hezimete uğrayarak Dizful Semti içinde bir kaleye kapandılar. Bu kalenin hisarında Seccâd ve adamları sahabeye küfre başlayınca Osmanlı kuvvetleri kaleyi muhasara ettiler (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.40a-51a.).

Elindeki kuvvetleriyle Osmanlı kuvvetlerine karşı koyamayacağını anlayan Seccâd yardım için civardaki Kızılbaşların Huzistan hâkimlerine müracaat etmiştir. Öncelikle Seccâd, Afşar İskender Han, Bahtiyari Reisi Emir Cihangir, Devrak Hâkimi Muttalib ve oğlu Emir

Mübarek'e bir mektup göndermiştir (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.52a-52b.). Seccâd'ın mektubunu alan İskender Han, 2000 piyade ve süvari hazırlayıp, kardeşinin oğlu Şuşter Hâkimi Ahmet Sultan'ı tayin ettikten sonra Devrak Hâkimi Muttalib'e mektup yazarak ondan asker talep etmiştir (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.54a-54b.). İskender Han'ın mektubunu alan Devrak Hâkimi Muttalib de 2000 süvari hazırlayıp, Şuşter'de bulunan İskender Han' a gönedrdi. Afşar İskender Han kendisine ulaşan kuvvetleri az bulunca bir mektup da Kürdistan Hâkimi Emir Cihangir ve Muhammedi Han'ın kardeşi Şah Rüstem'e göndermiştir (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.55a-55b.).

Bu kişilerin de gönderdiği askerlerle birlikte Seccâd, 8000 kişilik bir kuvvetin Dizful'un imdadına gelmesini temin etti. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.55b.) Kızılbaşların bu durumundan haberdar olan Ali Paşa, Kızılbaş üzerine hemen taaruz yapmaktansa onları ordunun bulunduğu yerden karşılamayı uygun görüp, Seccâd'ın orduyu arkadan vurma ihtimaline karşı Pelenkân Beylerbeyi Ahmet Paşa'yı geride bırakıp hareket etti (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.57b-59a.). İki ordu H. 21 Şevvâl 991 / M. 7 Kasım 1583 günü *Nefâhatü'l-Üns*'de de geçen evliyalardan Şeyh Ebu'l-Kasım bin Ramazan'ın mezarı civarında karşılaşmıştır. Burada yapılan savaş çok kanlı geçmiş bir ara bir Kızılbaşın kurşun atmasıyla yaralanan Serdar Ali Paşa'nın imdadına Hadâik-i Şekâik-i Nu 'man'da da ismi geçen Tezkireci Mehmet Çelebi yetişmiştir. Bu savaşta Kızılbaşlar hezimete uğrayarak Dizful Suyu'nun öte yakasına geri çekilmiştir (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.59a-66b.).

Osmanlı ordusu bu galibiyetten sonra Kızılbaşları takip ederek Şuşter kasabalarından Dihi-nev etrafını zaptettikten sonra Emir Seccâd'ın hâkim olduğu Huveyze ülkesine yönelerek burada sırasıyla Kemalâbâd ve Şuş kaleleriyle Meşkûk Kasabası'nı zaptetti. Huveyze'de Kızılbaşları perişan eden Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı Ordusu, burada pek çok ganimet elde etmiştir (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.70a-74a.).

Ali Paşa'nın fetih haberleri merkeze bildirilmiş; bu merkezde sevinçle karşılanmıştır. Ancak, Meşkûk'un fethinden sonra Serdar Ali Paşa, "Emir Seccâd'ın elindeki kalelerin zaptı için daha fazla zahireye ihtiyaç olduğu" hususunu görüşürken Bağdat'tan gelen bir haber üzerine H. 14 Zilkade 991 / M. 29 Kasım 1583'te gizlice Bağdat'a dönmüştür (Niyâzî, Ali Paşa'nın Bağdat'a niçin döndüğünü belirtmemektedir." bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.74b-79a.).

Olaylar bu şekilde gelişmiştir.

Niyâzî, eserinin hatime kısmında III. Murat ve Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'ya dua ettikten sonra eserini tamamladığı tarihi söylemiştir (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.5b.).

Eserin Dili ve Üslûbu:

Müellif, dili nasıl kullandığını esrinin muhtelif yerlerinde belirtmektedir. Öncelikle müellif, eseri *Zafer-nâme* ile ilgili bahsinin başında “eserinde Farsça’yı güzel bir şekilde kullandığını ancak, bu üslûbun kelimelerin anlamlarını kapalılaştırmadığını” şu şekilde dile getirmiştir:

“*Zamîr-ü münîr mihr-i tenvîr-i fârisân meydân-ı belâgât ve şah-süvârân ‘arsa-i emsâr fesâhat ki âyîne-i ma’rifet-nümâ ve mir’ât-ı muhâdderât ma’nâdır. Mestûr-u müsterâb değildir ki...*” (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.2b.)

Yine aynı bahiste “kendisinin söz söyleme sanatında usta biri olduğunu, eserinde kendi şiirlerinin yanında değişik şairlerin beyit ve nazımlarından alıntılarının bulunduğu” belirtir. Müellif, bu alıntıları yaparken değişik şairlerin şiirlerini ve güzel sözlerini nazım ve nesir şeklinde birleştirdiğini şu şekilde belirtir:

“... *Erbâb-ı fesâhat u belâgatten mercûdur ki münâsebetle şi‘ir-i şu‘arâ ve kelâm-ı bülâgayı nazm u nesrimle temennâ ve teberrûken telfîk ve tanzîm olundu.*” (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.5b)

Müellif, eserinde kendi şi‘irlerinden önce *Li-mü’ellifihi*, *Li-kâtibe* tabirlerini kullanırken; diğer şiirlerinden önce *Nazm* ve *Beyt* vs. gibi tabirler kullanmıştır. Bunun dışında tarih belirtmek için de *Li-rakima* tabirini kullanmıştır.

Eserde tarihi olaylar, yer ve tarih belirtilerek sebep-sonuç ilişkisi içerisinde mensur bir şekilde yazılmışken; şiirler, beyitler ve bazı Farsça mektuplar (nâme) manzum olarak yazılmıştır. Bu mensur ve manzum ifadeler arasında küçüklü büyüklü birçok ayet ve hadis ile Türkçe Arapça ve Farsça olarak yazılmış cümle deyiş ve atasözleri kullanılmıştır. Müellifin eserinde *Engirüs ve Almân el-âmân* (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.25b.) , *İtiin eceli yetişdüğü vakit çobanın itmeğın yer* (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.45b.), *Koyun kurtla musâcet, kurt koyunla muvâsalat eylemişdir* (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.57a.) vs. gibi atasözü ve deyimlerle birlikte bazı şiirlerini Türkçe olarak yazması, eserin tamamen Türkçe’den kopuk olmadığını gösterir.

Eserin Nüsha Özellikleri:

Niyâzî’nin *Zafer-nâme-i ‘Alî Pâşâ* adlı eserinin tek nüshası, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emirî Tarih Nu.: 396’da kayıtlıdır. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.1a.) Ancak, bu

kütüphanedeki yazma eserler tadilat nedeniyle Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'ne taşınmıştır.

Eser 80 varaktır. 40b ve 41a'nın bulunduğu varak yerinde yoktur. Eserin ilk sayfası 12 (başlık dâhil), akabindeki sayfalar 13 ve son sayfası 5 satırdan oluşmaktadır.

Eserin ilk sayfasında Diyarbakırlı Alî Emirî (doğ. H. 1294 / M. 1857 ve öl. H. 1342 / M. 1923)'nin H.1341/M.1922 tarihli ve üzerinde *Allahu Te 'âlâ Hazretleri'nin rızası için vakf eyledim* yazılı vakıf mührü ve eserin nerede kayıtlı olduğunu gösteren kütüphane tasnif yazısı vardır. (Gös. Yer)

Eser nesih yazısıyla yazılmıştır. Başlıklar, bazı ayet ve hadisler, *Li-mü'ellifihi Nazm, Beyt* vs. gibi tabirler değişik renklerdeki mürekkepli kalemlerle yazılmıştır. Eserin başlığı olan:

Nâm-ı in nâme-i güher ferah-efzâ

Şüd Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ (Niyâzî, Zafer-nâme-i Ali Paşa, v.1b.)

ibaresi, çerçeve içinde süslü bir şekilde yazılmıştır. Yine varak 61a'daki *Cihâd-ı ekber Pâşâyı Gazî (Niyâzî, Zafer-nâme-i Ali Paşa, v.61a.)* başlığı ve bazı başlık ve beyitler de çerçeve içinde süslü bir şekilde yazılıdır. Sayfalarda yazılar yaldızlı çerçeve içerisindedir.

Eserde 42b-43a ve 70b-71a'nın bulunduğu varaklarda iki adet harita vardır. Eserin sonunda daha önce de belirttiğimiz gibi kitabın tamamlanış tarihi (H. 992 / M. 1584-1585) (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa, v.81a.*) bulunmaktadır.

Eserin Kaynakları:

Niyâzî, *Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ'yı* yazarken bazı hikâye rivayetlerden yararlandığını eserinin hemen başında belirtmiştir. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa, v.5a*) Bunun dışında müellif, bazı ayet ve hadisler ile kitap mektup, kendi gözlemleri ve haritalardan da yararlanmıştır.

Ayet ve Hadisler:

Doğrudan doğruya kaynak niteliğinde sayabileceğimiz ayet ve hadisler müellif tarafından hangi surenin kaçınıcı ayeti veya hangi hadis kitabında olduğu belirtilmeden konunun ilgisine göre dağıtılmıştır. Bazı ayet ve hadislerde cümlenin ayet ve hadis olduğu belirtilmemiştir.

Kitaplar:

Müellif, *Zafer-nâme-i 'Ali Pâşâ'* da birkaç kitap ismi anmakta ve bunların müelliflerini söylememektedir. Bu kitaplar şunlardır:

Kitâb-ı Mehdî: Niyâzî, bunun bir kitap ismi olduğunu söyler. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v. 51a.) Bu kitap, Hz. İsa'nın yani Mehdi'nin tekrar yeryüzüne ineceğinden bahseder.

Nefâhatü'l-Üns: Bu eser, XVI. yy.'da yaşamış İranlı ünlü mutasavvıf Molla Câmî'nin evliya menakıbına dair yazdığı *Nefâhatü'l-Üns min Hadâratü'l-Kuds* (Mevlana Nureddin ibn-i Ahmed Câmî, *Nefâhatü'l-Üns min Hadâratü'l-Kuds*, İstanbul, 1371-1391.)

tür. Müellif, Ali Paşa'nın Kızılbaşlarla yaptığı büyük mücadelenin Şeyh Ebu'l-Kasım bin Ramazan'ın mezarı civarında gerçekleşmesi münasebetiyle adı geçen evliyanın *Nefâhatü'l-Üns*'te de geçtiğini belirtir. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.60a.)

Hadâik-ı Şakâik-ı Nu'man: Bu eser Nev'izâde Atâî'nin *Hadâikü'l- Hakâik fi Tekmileti's-Şakâik* (Atâî, *Şakâyık Zeyli*, Konstantiniyye, 1289.) dir. Müellif, Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te Kızılbaşlarla yaptığı bir savaşta bir Kızılbaşın Ali Paşa'ya bir el silah attığı sırada Tezkireci Mehmed (Muhammed) Çelebi'nin Ali Paşa'yı kurtardığını söyledikten sonra, bu kişinin *Hadâik-ı Şakâik-ı Nu 'man'* da geçtiğini belirtir. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.64a-64b.)

Mektuplar:

Eserde, olayların gidişatını yönlendiren manzum veya mensur mektuplar da bulunmaktadır. Bu tarihi belirtilmemiş mektuplar şunlardır:

- 1) Irak-ı Arap Emiri Seccâd tarafından Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'ya gönderilen manzum ve Farisi mektup (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.21a-21b.)
- 2) Elvend-zâde Ali Paşa tarafından Irak-ı Arab Emiri Seccâd'a gönderilen manzum ve Farisi mektup (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.23b-24b.)
- 3) Irak-ı Arap Emiri Seccâd tarafından Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'ya gönderilen mensur ve Farisi mektup (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.31b-32b.)
- 4) Emir Seccâd tarafından Afşar İskender Han tarafından Afşar İskender Han, Bahtiyari Reisi Emir Cihangir, Devrak Hâkimi Muttalib ve oğlu Emir Mübarek'e gönderilen manzum mektup (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.52a-52b.)

- 5) Afşar İskender Han tarafından Devrak Hâkimi Emir Muttalip'e gönderilen mensur mektup (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.54a-54b.)
- 6) Afşar İskender Han tarafından Emir Cihangir ve Şah Rüstem'e gönderilen Farisi ve suretî mektup (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.55a-55b.)

Bunların dışında müellif, Irak-ı Arap Emiri Seccâd'ın Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'ya yazdığı sahabeye küfürle mektubu, üzüntü yaratacağı sebebiyle zikretmediğini söyler. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.55b.)

Gözlem ve Haritalar:

Müellif, eserinde Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te Kızılbaşlara karşı kazandığı savaşın gerçekleştiği yer olan Dizful Şehri'nin o yıldaki ahvâlini anlatmıştır. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.41b-43b.) Bu gözleminde Niyâzî, Dizful Şehri ve etrafındaki şehirlerin konumunu gösteren minyatür şeklindeki bir haritayı da eserine eklemiştir. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.42b-43a.)

Bunun dışında müellif, Ali Paşa'nın 1583'te Kızılbaşlarla kazandığı büyük zaferden sonra fethine yöneldiği Şuşter Vilayeti hakkında gözlemlerini de anlatmıştır. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.69b-71-b.) Müellif, bu gözlemine dayanarak oluşturduğu Şuşter Vilayeti ve etrafındaki şehir ve kasabaları gösterdiği anlaşılabilir bir haritayı da eserine eklemiştir. (Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.70b-71a.)

Eserden Faydalananlar:

Niyâzî'nin *Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ* adlı eserinden yararlanan günümüz tarihçileri ve bunların eserleri şunlardır:

- 1) Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1993, s. 173-175.
- 2) H. Mustafa Eravcı, *Gelibolulu Mustafa Ali's Nusret-nâme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edinburgh Üniversitesi, 1998.

Müellifin Tarihçiliği

Müellifin hayatıyla ilgili bilgilerin oldukça sınırlı olması ve *Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ* dışındaki diğer eserlerine ulaşamaması nedeniyle onun tarihçiliği hakkındaki

değerlendirmemiz inceleme konumuz olan *Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ'* dan edindiğimiz bilgilerle sınırlı kalacaktır.

Eserinden Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve özellikle de Farsça'ya hâkim olduğunu çıkardığımız müellifin nazım ve belâgatte usta oluşu onun edebi yönünü göstermekteyse de eserinde bütünüyle bir tarihsel olayı tarih ilminin temel metotlarını dikkate alarak anlatması, onun tarihçi bir kişiliğinin de olduğunu göstermektedir.

Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ''yı savaşa katılmış kişilerin rivayetleri ve bizzat kendi gözlemleriyle oluşturan müellif, bu eserinde 1583'te Elvend-zâde Ali Paşa'nın İranlılara karşı kazandığı başarıları, yer ve zaman belirterek sebep-sonuç ilişkisinde anlatmıştır. Müellif olayları anlatırken kişilerin isimleri ile birlikte ünvanlarını ve hangi görevde bulduklarını belirtmiştir. Müellifin verdiği bu bilgiler ışığında Bağdat Vilayeti ve etrafındaki şehirlerin devlet görevlileri ve bu civarda bulunan aşiret reisleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz.

Ayrıca müellif, tarih ilminin temel metotlarından olayın geçtiği yeri belirtme hususuna çok dikkat ederek yer isimlerini tek tek belirtmiştir. Müellifin Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te Kızılbaşlarla yaptığı savaşın gerçekleştiği yerler olan Dizful ve Şuşter şehirleri hakkında kendi gözlemleri doğrultusunda ayrıntılı izahatlar vermesi ve bu şehirlerin konumunu gösteren iki haritayı da eserine katması, bunun önemli bir göstergesidir. Müellifin esrine kattığı bu haritalardan 1583 yılında Bağdat Vilayeti ve etrafındaki şehirler hakkında önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Bundan başka müellifin eserinde anlattığı olayların tarihinin yanında eserini tamamladığı tarihi de belirtmesi tarihin vazgeçilmezlerinden zaman belirtme hususuna da dikkat ettiğini gösterir.

Bu temel metotlara dikkat etme dışında müellifin eserinin muhtelif yerlerinde yararlandığı birkaç kitap ismini belirtmesi, onun tarihçi yönünü bir kez daha göstermektedir. Bununla beraber müellif, Ali Paşa'yı tenkit etmez ve ona methiyeler düzer. Bu durum, müellifin resmi bir tarihçi olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Makalemizin konusu, Osmanlı tarihçi-müelliflerinden olan Niyâzî'nin hayatının incelenmesi ve eseri olan *Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ'*'yı çeşitli yönlerden tanıtmaktır. Bu eser, ayrıntılı ve başlı başına araştırma konusu olmamış III. Murat Dönemi (1574-1595) Osmanlı-İran Savaşları (1578-1590) sırasında Bağdat hududunda gerçekleşen olayları anlatması bakımından oldukça değerlidir.

Eserin müellifi Niyâzî hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu eksikliklere rağmen eserinden Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te İranlılar üzerine yaptığı seferde kâtiplik görevi yaptığı anlaşılan Niyâzî, kendi gözlemleri ve sefere katılan diğer kişilerden edindiği bazı bilgilerle ve resmi yazılar ışığında Ali Paşa'nın 1583'te İranlılara karşı kazandığı zaferleri anlattığı *Zafer-nâme-i Alî Paşa* adlı eserini yazmıştır.

Eserde olaylar, kronolojik bir sıra ile yer ve zaman belirtilerek sebep-sonuç ilişkisi içerisinde anlatılmakta ve bu da eserin tarihsel değerini artırmaktadır. Bunun yanında incelediğim *Zafer-nâme* örneği, içerdiği edebi metinler münasebetiyle Edebiyat ilmini, coğrafi gözlemler ve haritalar münasebetiyle de Coğrafya ilmini yakından ilgilendirmektedir. Tarihi veriler ise özellikle 1583 tarihinde Bağdat sınırında olan olaylarla ilgili geniş bilgiler vermektedir. Diğer tarih kroniklerinde bulamayacağımız birçok konuyu bu eserde bulmak mümkündür.

Kaynakça

- NİYÂZÎ, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emirî Tarih Nu. : 396.
- BEYÂNÎ, Şeyh Mustafa, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (Haz.: İ. Kutluk), TTK. Yay., Ankara, 1997.
- DANIŞMEND, İ. Hami, *Osmanlı Devlet Erkânı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1979.
- ERAVCI, H. Mustafa, Gelibolulu Mustafa Ali's Nusret-nâme, (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*), Edinburgh Üniversitesi, 1998.
- KINALIZÂDE, Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (Haz.: İbrahim Kutluk), TTK. Yay., Ankara, 1989.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1993.
- LATÎFÎ, *Tezkiretü's-Şu'arâ Tabsıratü'n-Nuzamâ*, (Haz.: R. Canım), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2000.
- MEVLANA, Nureddin ibn-i Ahmed Câmî, *Nefahâtü'l-Üns min Hadâratü'l- Kuds*, (Terc.: Bursali Osman Lamiî), İstanbul, 1371-1391.

NEV'Î-ZÂDE, Ataî, *Hadâikü'l-Hakâk fî Tekmileti's-Şakâik*, Konstantiniyye, 1289.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III., M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1993.

SARI, Mehmet, “Afyonkarahisarlı Dîvân Şairlerinden Mehmed Niyâzî ve Şiirleri” *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar, 2005.

SÜREYYA, Mehmed, *Sicil-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, C.III., (Haz.: A. Aktan, A. Yuvalı, M. Hülagü), İstanbul, 1996.

TUMAN, M. Naili, *Tuhfe-i Naili (Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri)*, (Haz.: C. Kurnaz, M. Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara, 2001.